

Gyógyító hang egy örült világban

| ADÁM REBEKA NÓRA |

Mindvégig azt akartam megérteni, mitől más az, aki énekel, mint aki nem – vallja Lovász Irén. A népdalénekes Gyógyító hang című lemezének bemutatója apropóján beszélgettünk paraszti kultúráról, álruhában megjárta csángóföldi gyűjtésekről, nőiségről és a kollektív tudattalanban való kutakodásról.

Édesanyját „tisza forrásként” jellemezte, akitől a népdalok és az éneklés szeretete ered. Volt köztudása a paraszti kultúrához?

Alföldi, nagykunsági családból származom, így a tanyasi világ harmóniáját – annak minden szépségét, szikárságát és nehézségét – hordozták az őseim. Édesanyám még nyolcosztályos tanyasi iskolába járt; együtt élt a pusztá madaraival, fáival, füveivel, és ezt meg is írta az unokáinak, *Igaz mesék* címmel. Ez az idilli, nosztalgikus gyermekkor szép emlékként maradt meg neki, rajta keresztül kaptuk meg mi azt a csodavilágot, amelyben az éneklés a mindennapok természetes része volt. Mint a levegő. Amikor az óvó néni mondta édesanyámnak, hogy „Ircsikének nagyon szép hangja van, zeneiskolába kellene íratni”, nem hatotta meg, hiszen nem volt ebben semmi különös, nálunk mindenki szépen énekelt.

Tehát nem a performatív érték számított.

Nem, én tényleg abba születtem bele, hogy a népdal a kultúra természetes része – a hétköznapoké és az ünnepeké egyaránt. Például édesapám névnapján, Antal-napon mindig összejött a család, és együtt daloltunk, még hegedűs is került. Munka közben is énekeltek. Nagy áldás, hogy nem könyvekből kellett megtanulnom, mi a népdal szerepe az egyén és a közösség életében, hanem beleszülettem. Később aztán, amikor néprajzkutató lettem, és tudatosan kezdtem népzene gyűjtéssel, zene- és vallásantropológiával foglalkozni, kívülről próbáltam rátekinteni milderre. Akkor tudatosult bennem, milyen nagy kincset kaptam otthon.

Kisgyermekkorában a rendszer éppen ezeket az organikusan kialakult közösségeket próbálta bomlasztani.

Pontosan ezért azt a valódi, régi tanyasi életet, amelyben édesanyám felnőtt a negyvenes években, én már nem tapasztalhattam meg, hiszen mire megszülettem, szétverték ezeket a közösségeket. Az ötvenes években pedig mindent elvettek a felnőimtől, mert kulákok voltak. Az iskolában Rákosi pajtást kellett éltetni, és aki megpróbált ellenállni, arra retorziók vártak. A szüleim és keresztszüleim később a Dunántúlra költöztek, így én már Balatonszabadin nőttem fel. De továbbra is összejárt a nagy család, ugyanúgy összegyűltek az őszi és téli alkalmakra, ünnepekre, mint korábban.

Az sem lehetett a rendszer ínyére, hogy az egyetemi éve alatt gyűjtésekre járt Erdélybe és Moldvába. Téma volt otthon az elcsatolt területek magyarsága?

Sosem voltam egy fősodratú gyerek, és azóta sem vagyok. Érettségire búzavirágot és erdélyi utat kértem a szüleimtől, az osztálytársaim pedig mondjuk Zsigulit. Akkor csak szervezett IBUSZ-úttal tudtam kimenni. Úgy kezdődött, hogy tizenhárom évesen zeneiskolába kerültem, ahol klarinétot, majd kóruséneklést tanultam. Simon Kati, a kórus vezetője azt mondta: „Neked népdalt kell énekelned, mert olyan hangod van.” S a kezembe adta Domokos Pál Péter és Rajeczky Benjamin *Moldvai csángó népzene* című kétkötetes könyvét. A táncházmozgalom ekkor már megindult,



LOVÁSZ IRÉN

Karcagon született 1961-ben. Kossuth-díjas népdalénekes, előadóművész, a néprajztudomány kandidátusa, a Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Karának docense, érdemes művész. *Gyógyító hangok* című lemezsorozata a 2006-os *Égi hanggal* kezdődött, a 2007-es *Belső hanggal*, majd a 2017-es *Női hanggal* folytatódott, és a 2023. áprilisában érkező *Gyógyító hanggal* vált teljessé. Az új lemez bemutatókoncertje október 8-án lesz a Művészetek Palotájában.

FOTO: CSERÉCSILLA

a tévében már lehetett látni Sebő Ferencéket, de a csángókról még nem hallottam. Máig emlékszem az élményre – a sok fonetikus lejegyzés, a rengeteg bolhapötty a kottákban különös világot jelentett nekem. Amikor később beiratkoztam a József Attila Tudományegyetemre Szegeden – aminek az volt az oka, hogy egy napon születtem a költővel –, az első nyelvjárási órán a tanár a kezünkbe adta a moldvai csángó szótárt. Én tudtam értelmezni. A tanár odavolt, hogy van egy elsős diáklány, aki ismeri ezeket a fonetikus lejegyzéseket. Amikor elmondtam neki, honnan, örömmel összehozott Domokos Pál Péter bácsival, a moldvai csángók nagy apostolával, aki Bartóknak bemutatta az ottani népzeneét.

Ő küldte ki gyűjteni?

Azt tanácsolta, ha szeretném ezt a népzeneét közelebbről megismerni, először menjek el a Baranyába áttelepített moldvai csángókhoz. Így hát elkezdtem járni Mekényesre, Szárásra, Egyházaskozárra, karácsonyra pedig kazettás magnót kértem, hogy tudjak rögzíteni. A szegedi diákok alatt Ilia Mihály tanár úrnak köszönhetően megismerkedtem az erdélyi magyar irodalom nagyjaival, Sütő Andrással, Kányádi Sándorral, majd szép lassan belecsöppentem az erdélyi és moldvai magyarság világába. Óvatos voltam, felelősségteljesen álltam a dologhoz, mert tudtam, milyen károkat okozhatok az ottani magyaroknak. Nem érzékeltem és önző módon törtettem be a világukba. Péter bácsi javaslatára „álruhában” mentem. A szegedi Mars téri – akkor Marx téri – piacon bevásároltam, és a kollégiumi társaimtól begyűjtöttem a leghétköznapibbnak tűnő ruhákat, kendőket, sötétkéék orkándzsekit, barna flanelszoknyát, műbőr cipőt, hogy ne sokban különbözök egy átlagos román munkáslánytól. Még románleckét is vettem. Legelőször a csíksomlyói búcsúban csapódtam egy pusztinai családhoz. Nagylelkű volt tőlük, hogy maguk mellé fogadtak, és mint csíkszeredai rokonlányukat mutattak be a többieknek. Velük mentem be Bákón keresztül Pusztinába. Emlékszem, borzasztó állapotok voltak a bákói vasútállomáson, és hajnali háromig ott kellett éjszakáznom, mert nem indult a busz.

Milyen volt a Ceaușescu-éra? Mit kockáztatott, aki anyaországát fogadott?

Ceaușescu Romániájában tilos volt kapcsolatot tartani az anyaországiakkal, és még nagyobb kihágás volt, ha szállást adtak. Akik Székre jártak gyűjteni, azok is a szamosújvári hotelben szálltak meg. Ott én is így tettem, de mivel Moldvában már nem lehetett könnyen szállodát találni, a szállásadóimat mindannyiszor az a veszély fenyegette, hogy faggatja, elviszi, bezárja őket a Securitate. Ráadásul információkat sem szabadott kivinni az



Alma, fája. Anyák napi koncert Zevával, Várkert Bazár, 2022. május 1.

országból, tiltották, hogy bármiféle szellemi vagy tárgyi javakat el lehessen hozni. A moldvai öregek nem mondhatták volna magnóra nekem az énekeiket, imádságaikat, de sok segítséget kaptam, kézzől kézre adtak, sosem hagytak egyedül. Mindig áthívtak egy szomszédasszonyt, akinek elmondták, ennek a kislánynak most meséljenek, énekeljenek. Utána a szomszédasszony hazavitt engem, s ő is áthívott egy szomszédasszonyt. Végül senkinek nem esett bántódása, sikeresen haza tudtam hozni a gyűjtéseimet, de a határon trükkök százait kellett bevetni – a Marlborótól a szappanig – a vámoss jóindulatáért. A katrincát pedig, amit kaptam, takarónak álcázva hoztam haza a vonaton.

A táncázás közege mennyire számított különöncnek? A gyűjtések fókuszában nagyrészt a kalotaszegi és a mezőségi települések voltak.

Kissé valóban különönc voltam ezzel, Moldova kiesett az úti célok közül, még az erdélyihez képest is más világ volt. Akkor tudatosult bennem, milyen is az, ha az emberek tényleg teljesen ki vannak szolgáltatva a hatalomnak. És ámultam, hogy 1980-ban a moldvai csángók zárt világában a huszita biblia nyelvét hallom beszélni, és hogy keleti eredetünk és középkori kultúránk megelevenedik a szóbeli hagyomány fenntartotta archaikus énekeikben, imáikban, népművészetükben, világképükben.



FOTO: VÁRKEERT BAZÁR

Művészet és tudomány – az ön életében szépen összefonódik.

Nem bántam meg, hogy bölcsészkart végeztem, sokat kaptam a szegedi diákevektől, a szellemi fejlődésemnek meghatározó öt éve volt. A Móra kollégiumban, ahol laktam, kifejezetten szabad szellemi mozgolódás volt, sok kiváló értelmiségi elme pallérozódott ott. A rendszerváltó egyetemista értelmiség megállta a helyét. De bölcsészhallgató koromban is bűvópatakként mindvégig ott volt a zene az életemben. Valójában sosem döntöttem a kettő között, mindkét világ vonzott. A bölcsészdiploma megszerzése után a néprajztudomány kandidátusa lettem, a szakrális kommunikációról írtam a disszertációt – a vallási folklór és a vallás antropológiai vizsgálata érdekelt. Erdélyi Zsuzsanna lett a néprajzos mesterem. De mindvégig énekeltem. 1995-ben a Nemzeti Múzeum engem kért föl, hogy a honfoglalás millicentenáriuma készítsek lemezt. Ez lett a *Világfa*, a zenéjét Hortobágyi László készítette. Előadóművészként úgy gondolom, mindaz a tudás és háttéranyag, amit antropológusként, néprajzusként összegyűjtöttem, hitelesíti és támogatja az előadásaimat és a lemezeim anyagát. És ugyanez igaz fordítva is: az egyetemi előadásaimban ott van a népdalénekes eszközkészlete, gyakran antropológiai előadásokat illusztrálok népdalokkal. A katedrán vagy egy konferencia-előadáson is természetesen jön belőlem az ének. Az emberi hang működése érdekel az archeoakusztikától a hangterápiáig. Munkásságom alapkérdése, hogy mi az antropológiai funkciója az éneklésnek, a zenének vagy a vallásnak az egyén és a közösség életében. Mindvégig azt akartam megérteni, mitől más az, aki énekel, mint aki nem.

És mire jutott?

Nagyon leegyszerűsítve: az éneklés egyik antropológiai alapfunkciója a gyógyítás – az öngyógyítás és a közösség gyógyítása, az egyén és a közösség lelki békéjének fönntartása. Mentálhigiénés szerepe van. Egyszerűen jobb vele az élet. A másik alapvető rendeltetése a szakrális-spirituális kommunikáció. Aki énekel, önmagát projektálja. Ha elmondom, hogy „én vagyok az, aki nem jó, fellegajtó-nyitogató, nyitogatom a felleget, sírok alatta eleget”, közben szakrális kommunikációs gesztust hajtok végre. A fellegajtó-nyitogató az imádkozás gesztusa, tehát segítséget kérek az égiektől a földi bajaim megoldására.

A hangok gyógyító erejének felfedezése segítette át a magánéleti krízisében is? Kérdezhetem erről? Igen.

A válása után három gyermekkel maradt egyedül. Hogyan definiálta újra önmagát és az életét?

Le a kalappal, hogy így összerakta a képet, mert explicite nem szoktam erről beszélni. Viszonylag diszkréten fogalmaztam meg ezt eddig. Nem akartam, hogy sajnáljanak vagy a magánéletemen rugózzanak az emberek. De végül is pontosan ez történt, egyedül maradtam a három és fél éves ikerlányaimmal és a hatéves fiammal. Akkor már kandidátus voltam, az első lemezemért megkaptam a német kritikuskok díját, Snétberger Ferencsel, majd a Makámmal turnéztam, több lemezem készült itthon és külföldön. Tehát szakmailag szárnyaltam, plusz háromgyerekes anya voltam. Ezzel a nagy csomaggal egyedül maradni kilátástalannak tűnt, valahogy rá kellett jönnöm, merre van az előre, s hogy ami addig volt, hogyan lesz. Mindenféleképp próbálkoztam, hogy újraértelmeztem magam – jógáztam, tajcsiztam, minden érdekelt, aminek a testi-lelki

öngyógyításhoz köze van, hiszen ott volt három kicsi élet, akiről gondoskodnom kellett. Ekkor kezdtem el gyógyfürdőbe is járni, s egy alkalommal volt egy megvilágosító erejű felismerésem a Lukács fürdő kupolacsarnokában.

Mi történt?

Elkezdtem dudorászni, énekelni a vízben félig elmerülve. Úgy éreztem, én vagyok az axis mundi, a világtengely meghosszabbítása fölfelé. Fentről jött rám a fény, a víz pedig vitte a hangomat. Párás levegő vett körül, a téglapülete pedig stabilan tartotta a hangot. A körülöttem lévő emberek nem tudták, honnan jön a hang, én pedig nem árultam el nekik. Nagyon jól lettem tőle, felszabadított, energizált; éreztem az elemek segítő jelenlétét, és láttam, hogy az emberek megszépülnek, kismulnak, mosolyra derülnek. Valami történt velük. Egyszerre éreztem meg azt, hogy nekem is jó, és másoknak is. Mivel nem volt benne verbalitás, a bal agyfélteke értelmi szövegdekódoló funkciója nem lépett életbe, csak tiszta rezgésről volt szó, a hang mint rezgés testre és lélekre való hatásáról. Ezek után odajött hozzám egy furcsa ember, el sem tudtam volna képzelni, hogy bármiféle közös témánk lehetne. „Maga volt az, aki olyan szépen énekelte azt a gregoriánt?” – kérdezte. Elmondta,

mennyire relaxáló volt neki, és hogy jöjjenek máskor is. Ez nagyon tanulságos jelenet volt, hogy ne legyenek prekoncepcióim, hiszen nem tudhatom, kiből mit indít el az énekem. Egyértelmű üzenet volt, hogy nekem dolgom van ezzel, de felelősség is jár vele.

Égi hang, Belső hang, Női hang, Gyógyító hang – a munkásságán végigkövethető, hogyan egyszerűsödtek a szövegek szimbólumokká, majd hogyan csupaszodtak hangokká.

Egyszerűen így lehet sokaknak őszintén adni. Ezért lett a *Belső hang* lemezem olyan, amilyen. Rengeteget improvizálok rajta nonverbálisan. Ebben a koncepcióban a dallamhoz nem kell sok szöveg, csak utalások, hogy tudjanak hozzá kapcsolódni. Ha sok szöveg lenne, ami köti a fantáziát és a metaforikus gondolatokat, akkor nem lenne olyan nagy tere a szabad asszociációnak, ami segíti a terápiát. Épp ezt a lemezemet alkalmazzák klinikai körülmények közt anorexiás kamaszlányok hatékony terápiájában. De a csoda szép folklórszövegeket, amiket eléneklek, tudato-

„Megbolondult, kifordult a négy sarkából a világ. Ezt nehéz a magunkfajta konzervatív, hagyományos értékeket tisztelő embereknek megérteniük”

san válogatom össze. A *Gyógyító hangra* például így kerültek a szó teremtő erejébe vetett hitből fakadó archaikus magyar áldások, köszöntő, jókívánságmondó szövegek. Hogy ma is tudjuk velük teremteni, segíteni a testi-lelki egészséget.

Azt gondolná az ember, ahhoz a fajta muzsikához, amit ön alkot, nem könnyű zenésztársakat találni. Talán kell egyfajta vágy, hogy abból a bizonyos kollektív tudattalamból merítkezzen a zene. Hogy találják meg egymást az alkotókkal?

Volt, akit megálmódtam, volt, hogy egyszer csak jött egy gondolat, kit kell felkérnem. Olyan is akadt, akit egyszerűen hozzám terelt az utam. Lantos Zolival, az indiai hegedűssel régóta kerülgettük egymást, és tudtam, hogy nekem olyan hegedűs kell, aki nyitott a szabad, improvizatív, meditatív zenére. Lukács

Miki, a kiváló cimbalomművész érti a magyar népzene, a dzsesszt, a klasszikus és a kortárs zenét is; művelt, van szíve és nyitottsága. Mondhatnám Horváth Kornélt is, aki a világ legjobb ütőhangszere, mégsem akarta szétütni a lemezt. Ők már tudnak az adott zenei célt szolgálva alázatosan, finoman, kreatívan játszani. Mizsei Zoli, Ágoston Béla és Pintér Ági más lemezemen is zenél. És itt van Deva, akivel nem olyan rég terelt össze az élet. Csodálatosak!

Egy külön lemezt is szentelt a nőnek mint témának. Mít szól ahhoz, hogy a korszellem mára átírta ezt az alapvető fogalmunkat?

Őrült világ ez – megbolondult, és kifordult a négy sarkából. Ezt nehéz a magunkfajta konzervatív, hagyományos értékeket tisztelő embereknek megérteniük. De azt gondolom, el fog múlni. Nem létezik, hogy a világ sokáig fenntartsa ezt az örült elmeállapotot. Látjuk mögötte a szándékot, a pénzt, látjuk, mi mozgatja, és azt is, hogy ki fog pukkanni ez a lufi. Csak idő dolga. A kérdés inkább az, mennyire rombolja szét az életterünket és gyermekeink lelkét.

A mai lányok nagy részének sérült a nőképe. Önnek egyből ment a női hangjának a megtalálása?

Ez nehéz kérdés, küzdöttem is vele. Az *Égi hang* és a *Belső hang* után tíz év telt el, mire megszületett a *Női hang*, pedig azt gondolná az ember, túlteng bennem a női energia, három gyerek anyja vagyok, akkor biztosan kirázom a kisujjamból. Azt gondoltam: pont én fogalmazzam meg a nőiséget,



„Az éneklés egyik antropológiai alapfunkciója a gyógyítás – az öngyógyítás és a közösség gyógyítása”

Koncert a cseh-lengyel-szlovák-magyar V4 Groove & Voice zenekarával, Zágrábi Zeneakadémia, 2021. október 19.

FOTO: CSEKÉ CSILLA, ZÁGRÁBI MAGYAR NAGYKÖVETSEG

amikor annyian megénekeltek már a női sorokat a népdalokban? Meg kellett találnom, mitől lesz a sajátom. Például attól lett az enyém, hogy amikor édesanyám beteg lett, három hétig voltam mellette a kórházban, és minden reggel megkértem, írja le azokat a dalokat, amik eszébe jutnak a leányágáról, nőiségről, anyaságról. Akkor jöttem rá, mitől lesz hiteles az én női hangom. Attól, hogy megmutatom, hogy az ősanyám hangjának folytatása. És közülük már csak édesanyám élt, így az ő hangját mindenképp rá akartam tenni a lemezre, hisz gyönyörűen énekelte. Ez volt az egyik kulcsfelismerés. A legszebb része a lemeznek, amikor édesanyámmal énekelem az ő kedves dalait. Vártam, hogy rátaláljak, mi az az alapérték és -élmény, amit ki kell mondani a *Női hangban*, mígnem egyszer édesanyám oldalán fekvé eszembe jutott egy emlék: mikor óvodás korú kislányaim megkérdezték, mi az a menstruáció, én hirtelen rögtönöztem egy mesét a Földanya magját megöntöző Egapa könnyéről. Az emlék földézésakor édesapám születésnapja volt, teliholdas éjszaka – és akkor hirtelen megszületett bennem a szöveg:

„Telik a hold, érik a lány. / Múlik a hold, nő a virág. // Földanya magja, / Égapa könnye / Öntözi egyre, / Hullik a földre. // Így bújik rendre / az élet elő: / Életerő!” Az Istentől fakadó életadó képességünk a legnagyobb csoda, és ennek tudatosítása a legfontosabb a nők számára. Így állt össze a lemez két kulcspontja.

Úgy fogalmazott egyszer: „Japántól Honoluluig a zenémre szülhetnek, temethetnek”. Mondhatni, ezzel a magyar népdalok vagy az archaikus imádságok visszanyerték rendeltetésüket?

Ez nagyon szép, hogyha így van, szeretném hinni, hogy valóban visszakerültek az eredeti küldetésükbe. Nagy megtiszteltetés, amikor olyan visszajelzések érkeznek, hogy életfordulókon az én dalaim is jelen vannak, legyen az születés, halál vagy temetés. A régiek is minden ilyen alkalommal énekeltek, az ének végigkísérte az életet a születéstől a halálig, és azon is túl. Mindennél jobban szeretném, hogy az emberek ezt tudatosítsák, és ma is használják. |m|

